

Theatrum historiae 33 (2023)

DOI:10.46585/th.2023.33.01

Mezi Štýrskem a Čechami. K působnosti kapfenberské linie rodu Stubenberg na počátku novověku

Ondřej TIKOVSKÝ

Abstract: The eminent Styrian aristocratic House of Stubenberg appears only marginally in the interpretation of the history of the Czech Lands. This article follows up on the author's previous research into the work of the members of this house in Bohemia in the early modern age and links it with the facts known to Austrian historiography. Wolfgang von Stubenberg (d. 1556), the lord of Kapfenberg, who became a member of the Bohemian estates and the owner of the Nové Město nad Metují manor, was a remarkable type of a landlord who not only excelled in enhancing his landholdings and making them more profitable, but was also a skilled organiser in the wider context. This aspect of his personality was apparent not only in his economic skills but also in his family's lifestyle. Over time, the Stubenberg clan thus introduced to Bohemian society three generations of leading Styrian aristocrats with experience of the broader environment of Central Europe and humanist Italy. Their economic background, spanning different regions and also comprising the key topic for interpretation, was therefore not used solely as a means of generating income and strengthening the position of the clan. It also facilitated mutual contacts and exchanges of an intellectual, cultural, and spiritual nature. The estates of the House of Stubenberg in Bohemia, the gradual extension of which went hand in hand with the increasing importance of these holdings and with the family's integration into Bohemian society, were only dissolved as a result of confiscation and re-Catholicisation in the 1620s. The Stubenberg era faded during the Thirty Years' War, with the former officials and servants remaining in contact with the family members in exile.

Keywords: Bohemia, Styria, early modern era, House of Stubenberg, economic history

---

Jméno významného štýrského šlechtického rodu Stubenberg, který na počátku novověku získal majetky v Čechách, se dosud v české historiografii věnované předbělohorskému období vyskytuje spíše doplňkově, přehledově, zejm. v rámci výčtů majitelů panství. Rovněž jeho příslušníci vystupují v líčení událostí tohoto období toliko epizodicky. A podobně při sledování propojování elit obou zemí zůstávají v dnešní perspektivě Stubenbergové poněkud zastíněni jinými rody spojenými se Štýrskem, jako jsou Eggenbergové, Herbersteinové či Windischgrätzové.

Oproti tomu odborná literatura rakouské proveniencie přirozeně věnovala Stubenbergům nepoměrně rozsáhlejší pozornost, a to zejména v díle Johanna Losertha.¹ České realie však v jejím líčení hrají převážně okrajovou úlohu a na propojení české a štýrské perspektivy z „českého“ pohledu fenomén Stubenberg dosud čeká. Vodítkem mohou být hospodářsky zaměřená styriaca a bohemia tohoto rodu uložená ve Štýrském zemském archivu,² která vybízí k rozšíření dosavadního českého hodnocení významu přítomnosti Stubenbergů v zemích České koruny. Po více než tři čtvrtě století (1546–1628) totiž příslušníci jejich tří generací v Čechách rozvíjeli majetkovou základnu, která byla vázána na ústřední statky v domovském vévodství. Hospodářské aktivity se tak odehrávaly v rámci vyššího celku a širšího prostoru. Historicky propojovaly majetky této rodiny země rakouské, české a Uhry, nazíráno současným uspořádáním Evropy se tyto pozemkové državy (bez ohledu na právní formu držby) kromě Rakouska a Česka rozprostíraly ve Slovinsku, Chorvatsku a Polsku.

Právě hospodářská linka představuje nejsnáze rekonstruovatelnou stránku stubenberského pronikání do českých zemí a vytváří příležitost připojit k ní také témata další – sociální, kulturní, konfesijní a mocenská. Další motiv, proč věnovat pozornost této rodině v raně novověkém období, představuje osobnost Wolfganga Stubenberga (†1556, též Wolf, Volf), nejvyššího dědičného šenka ve Štýrsku, strůjce rodového úspěchu v 16. století a prvního z řady držitelů českých majetků. Hned v několika ohledech totiž představoval osobitý typ šlechtice – hospodáře, který se neomezoval pouze na kumulaci majetku a na obvyklé sledování počtů v kategoriích vydání a příjmů, nýbrž svou roli pojímal v širším smyslu jako iniciátor a organizátor. Smyslem následujícího textu je proto doplnit dosavadní pohled na přítomnost Stubenbergů v českých zemích, vycházející z tuzemských pramenů, pohledem písemností uložených ve Štýrském zemském archivu v kontextu poznatků zahraniční literatury.

Postavení a vliv Stubenbergů, předního rodu Štýrska doloženého od 12. století, se odvíjelo od rozsáhlého pozemkového majetku jednotlivých panství, k nimž se dále přidružovala početná léna zeměpanská a fojstství a léna církevních institucí (kupříkladu kláštera Göß).³

1 Johann LOSERTH, *Geschichte des altsteierischen Herren- und Grafenhauses Stubenberg*, Graz – Leipzig 1911; Constant von WURZBACH, *Die Herren und Grafen von Stubenberg. Eine genealogisch-biographische Studie*, Wien 1879; Hannes P. NASCHENWEG, *Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Ein genealogisches Kompendium*, Graz 2020, zejm. s. 1393–1395.

2 Steiermärkisches Landesarchiv (dále StLA), Graz, Archiv Stubenberg (dále A. Stubenberg).

3 Hans PIRCHEGGER, *Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters. 2. Teil. Die Stubenberger, ihre Zweige, ihr Besitz und ihre bedeutendsten Dienstmannen*, in: *Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark XIII*, Graz 1955.

Ústřední državou v 16. století bylo tradiční rodové panství *Kapfenberg* s hradem,⁴ jehož poloha kontrolovala údolí řeky Mürz. Z hlediska hospodářských souvislostí vyššího celku, než toliko jednoho panství, se jednalo o strategický prostor komunikační spojnice, která se nedaleko kapfenberského sídla napojovala na tok řeky Mury (něm. Mur). Samotné Štýrsko je svou geografickou polohou tranzitní zemí a v jeho hornatém terénu tvoří právě říční údolí dopravní prostor pro dálkový obchod i obranu v rámci styku střední Evropy s jižními a jihovýchodními regiony kontinentu. Právě údolím řeky Mürz procházela tzv. Semmerinská obchodní cesta propojující dunajský prostor na severu se severní Itálií. Její trasa vedla z Villachu přes Freisach, Neumarkt, Judenburg, Leoben a Bruck (an der Mur), za níž vstupovala do údolí řeky Mürz a stoupala proti jejímu toku k Semmeringu, odkud sestupovala k Vídeňskému Novému Městu, respektive do Vídeňské pánve a dále k Uhrám.⁵ A stubenberský Kapfenberg s městečkem byl na této trase jedním z mýt.⁶

O významu Wolfganga Stubenberga jako dominantního pána v tomto komunikačním prostoru svědčí několik dopisů, jimiž se na něj obracel Ferdinand I. Habsburský. Týkaly se údržby cest a silnic („*Weg und Landstrassen*“) v Mürztalu poškozených, resp. téměř stržených povodněmi a zarostlých křovinami.⁷ Komunikace byly za popsaného stavu nebezpečné pro koňské povozy, což omezovalo hamerníky zvláště v Mürzzuschlagu a také dopravu a využití železa z oblasti okolo města Leoben, které bylo rovněž dále přepravováno Semmerinskou cestou do oblasti Vídeňského Nového Města a odtud do uherských a dalších odbytí.⁸ Toto území mělo význam rovněž z hlediska bezpečnosti habsburských držav vůči Osmanské říši. Přímo pro Kapfenberg to připomíná zadání od Ferdinanda Štýrského z roku 1596 ke zřízení varovné stanice na zdejším panství, která by pomocí ohně signalizovala nebezpečí a vpád nepřitele („*Kreidfeuer und Schuß*“) a jež by byla spojena s okolním systémem předávání poplachu.⁹ Přímo pod stubenberským sídlem tak proudily povozy se

4 Jméno *Kapfenberg* označuje dva hrady na stejném návrší. Na místě staršího hradu (*Alt-Kapfenberg*) ve vyšší poloze se od 17. stol. nachází loretánská kaple, ve 20. stol. částečně rekonstruovaná zřícenina mladšího a níže položeného hradu nese název *Oberkapfenberg*. Srv. obr. 1, historickou mapu Mürztalu a její zobrazení kapfenberských hradů.

5 Othmar PICKL, *Die Stellung der Steiermark im europäischen Fernhandel vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, in: Othmar Pickl (Hrsg.), *800 Jahre Steiermark und Österreich 1192–1992. Der Beitrag der Steiermark zu Österreichs Größe*, Graz 1992, s. 167–212, zde 185–193.

6 Reiner PUSCHNIG, *Kapfenberg. Alter Markt – junge Stadt*, Graz 1974; Othmar PICKL, *Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Die Gewölberegister der Wiener Neustädter Firma Alexius Funck (1516–ca. 1538) und verwandtes Material zur Geschichte des steierischen Handels im 15./16. Jahrhundert*, Graz 1966, s. 112, 115, 180 a 251.

7 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 14, Heft 202,

8 Ferdinand TREMEL, *Die Entwicklung des Eisenwesens im Raume von Leoben*, *Blätter für Heimatkunde* 37, 1963, s. 2–13, zde 6–13.

9 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 15, Heft 211.

surovinami a výrobky, hospodářská zvířata, leč také mohli procházet ozbrojenci v rámci vojenských operací v citlivé oblasti.

Při Semmerinské cestě na horním toku řeky Mury, ve směru od Kapfenbergu západně za obchodně významným Judenburgem,¹⁰ se dnes nacházejí zříceniny hradu *Frauenburg*, upomínající již svým jménem na středověkého minnesängera Ulricha von Liechtenstein a jeho dílo. Tento hrad s panstvím přináležel v letech 1437–1656 Stubenbergům, včetně Wolfganga zakoupeného v Čechách, a po roce 1575 rovněž jeho synovi shodného jména, který v té době spravoval český majetek, a od roku 1598 též pozdějšímu držiteli podorlického Kyšperka Georgovi (též Georg der Ältere, Jiří, † 1630).¹¹ Nepříliš výnosné panství, jehož hospodářské zdroje jinak tvořily zejména rozsáhlé lesní porosty, si opět zaslouží pozornost z hlediska své polohy v rámci širšího měřítka a vyššího celku, neb na zdejší komunikační spojnici se nacházela myta (např. Unzmarkt, městečko pod Frauenburgem) a podobně jako u Kapfenbergu byla i kontrola a průchodnost zdejšího údolí důležitá pro dálkový obchod, a to přímo se surovinou prvořadého významu. Dochoval se vladařův pokyn štýrskému zemskému hejtmánovi z roku 1527, aby Stubenberg na Frauenburgu zajistil a udržoval přemostění Mury umožňující přepravu soli od Aussee, jednoho z nejvýznamnějších solných zdrojů ovládaných Habsburky.¹²

Jižní směr od stubenberského ústředí, Kapfenbergu, geograficky definuje tok řeky Mury směřující k hlavnímu městu vévodství a dále k panství *Mureck*, jehož stejnojmenné hlavní obchodní středisko se dnes nachází na rakouské (štýrské) straně hranice se Slovinskem. Stubenbergové je drželi od samého počátku 15. století¹³ a jeho uživateli byli jak tři první stubenberští páni Nového Města nad Metují, totiž Wolfgang a jeho synové Hans († 1570) a Wolfgang († 1597), tak pozdější majitel českého Kyšperku Georg, který až do smrti svého otce žil právě na Murecku, jež údajně choval v oblibě. Pro oběh komodit v rámci rodových držav je charakteristický zejména odbyt vína z Murecku v severněji položené horské kapfenberské oblasti, který je doložen právě za éry Georga na počátku 17. století, kdy se zakoupil v Podorlicku. Kupříkladu 7. listopadu 1603 zaslal správce mureckého panství devíti forami víno odpovídající 18 velkoobjemovým sudům a následujícího dne 10 povozů s objemem 20 sudů, v závěru února roku následujícího to již bylo 22 vozů, které

10 Ferdinand TREMEL, *Der Handel der Stadt Judenburg im 16. Jahrhundert*, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 38, 1947, s. 95–164.

11 Ke stubenberskému období na Frauenburgu Walter BRUNNER, *Unzmarkt-Frauenburg im Wandel der Zeit*, Graz 2012, zde s. 99–111 a 119–122.

12 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 14, Heft 202. Podíl Aussee v rámci Habsburky ovládané solné produkce dosahoval v 16. stol. jedné třetiny: Paul W. ROTH, *Eisen, Silber, Salz und Kohle. Die Bergschätze der Steiermark*, in: O. Pickl (Hrsg.), *800 Jahre...*, s. 373–386, zde s. 379.

13 Mureck: stejnojmenné město na levém břehu Mury dnes na území Rakouska, hrad, resp. zámek na území Slovinska s názvem Cmurek. Otto LAMPRECHT, *Mureck und die Stubenberger*, Blätter für Heimatkunde 8, 1930, s. 97–102.

dojely z jižních oblastí – „herauf“ – na Kapfenberg. Tamními sklepy na hradě a v městečku tehdy prošlo přes 111 tisíc litrů vína, jehož bylo v účetním roce 1603–1604 prodáno za 4 135 zlatých, přičemž celková kladná bilance tehdejšího kapfenberského hospodaření činila 7 575 zl. zisku.¹⁴

Další oblast s tradičně výraznou koncentrací stubenberského majetku představuje horní tok řeky Ráby (něm. Raab). Jedná se o horskou kotlinu okolo městečka Passail, zeměpisně nazývanou Passailer Becken, v níž se vyvinulo panství *Stubegg* pojmenované podle panského sídla zmiňovaného ve 14. století a sloužícího raně novověkým Stubenbergům jako správní ústředí. Jižněji po proudu v soutěsce Ráby je od 12. století položen hrad (dnes označovaný jako Schloss) *Gutenberg* (Gutenberg an der Raabklamm), který později převzal roli opuštěného Stubeggu. Zdejší sídlo náleží Stubenbergům od 13. století doposud. V 1. polovině 16. věku byl však tento majetek předmětem vlastnických sporů, jež se odvíjely od dřívějšího sňatku Andrä Stubenberga s Barbarou Baumkircherovou. K opětovnému ovládnutí Gutenbergu přikročil až Wolfgang v polovině 16. století.¹⁵

Pro úplnost základního výčtu hlavních rodových držav v historickém Štýrsku budiž zmíněn ještě nejjížněji položený *Wurmberg* (slovin. Vurberk) na řece Drávě (něm. Drau), náležející původně rodu pánů von Pettau. Jeho příslušnici Agnes pojal za choť Stubenberg Leuthold (1423–1466). V rámci majetkového vypořádání po smrti posledního mužského potomka nevěstina rodu přešlo panství *Wurmberg* včetně nemalého počtu hradů (např. též *Hollenburgu* ležícího na Drávě v Korutanech) roku 1441 do rukou Stubenbergů. Zdejší sídlo se stalo až do prodeje roku 1616 ústředím tamní rodové větve, která po něm přijala své označení. Pro příjmy tohoto panství dokládají hospodářské údaje z 30. let 16. století význam prodeje vína a dále prosa. Prostřednictvím příbuzenství s rodem Baumkircherů rozšířila tato větev v 1. polovině 16. století svůj vliv také do uherského prostoru, kde držela panství *Kaisersberg* (maď. Chazarvár, chorv. Cesargrad, dnes Chorvatsko) a dále *Rotenturm* (maď. Vörösvár, dnes rakouský Burgenland).¹⁶

Základní pozemkové državy byly rozloženy v exponovaném prostoru, v němž se propojovaly zájmy a události lokálního i nadregionálního měřítka a významu. Vstup rodu do Čech byl výsledkem působení vyšších politicko-vojenských sil na mezinárodní

14 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 39, Heft 366.

15 Hans PIRCHEGGER, *Die Herrschaft Gutenberg*, in: Leopold Farnleitner (Hrsg.), *Das Weizer Land. Weiz – Geschichte und Landschaft in Einzeldarstellungen* 7, Weiz 1963, s. 43–51.

16 Maja TOŠ, *Die Stubenberg auf Wurmberg. Zwei Jahrhunderte einer Familiengeschichte (1441–1616)*, *Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark* 89, Graz 2020, zde zejm. s. 47–53, 117–119, 148–158, 199–202. Po smrti Kašpara Stubenberga (1524) za nezletilého Franze Stubenberga spoludozíral na uherské državy wurmberských příbuzných později s Čechami spojený Wolfgang z kapfenberské odnože rodu. Jeho úloha vůči wurmberské rodové větvi se opakovala s Franzovým osiřelým synem Balthasarem.

scéně a současně příznivé vztahové konstelace kupujícího. Rizika v oblasti styku s Uhrami logicky obrátila Stubenbergovu pozornost k bezpečnějšímu severu. Český průnik byl pro kapfenberského pána snazší díky Wolfgangovi (Wolf, Volf) Krajířovi z Krajku, nejvyššímu purkrabí Českého království, pánu na jihočeské Nové Bystřici, jehož mj. nazýval „*freundlicher lieber Herr und Vetter*“.¹⁷ Jeho role při první koupi pozemkového majetku v Čechách je odborné veřejnosti známa a další studované prameny nadále potvrzují, jaké důvěře se v českých záležitostech Krajíř těšil. Stal se zprostředkovatelem obchodu, v prvních letech převodníkem Stubenbergovy vůle při správě panství a osobou první instance, na niž se obraceli čeští poddaní štýrského pána. O dlouhodobější, vskutku systémové přípravě Stubenberga na vstup do Českého království svědčí již vyslání jeho syna Wolfganga roku 1543 na mladoboleslavskou školu. I jeho uvedení do českého prostředí zajišťoval a dozoroval opět Wolfgang Krajíř.

Prostřednictvím pramenů lze tuto fázi událostí sledovat blíže a nahlédnout na širší hospodářské souvislosti české akvizice. Přiblížení k českému prostoru představovala dohoda právě mezi těmito dvěma šlechtici vázaná na dolnorakouské panství Ličov (něm. Litschau), odhadnuté v roce 1539 na 12 350 funtů.¹⁸ Toto panství se stalo zajištěním peněžní operace mezi Stubenbergem a Krajířem. Za poskytnutých 16 000 zl. rýn. od něj štýrský pán získal zástavně Ličov se sídlem („*Schloß*“) a okolním panstvím, jež mělo být Krajířem dle ujednání z roku 1543 postupně vypláceno ve čtyřech splátkách v letech 1544–1547, a to vždy na sv. Jiří ve Vídni v purkmistrově domě po 4 000 v dobré berné minci, kterou určovala škála „*ungarischen, reinischen, cronen so am Gold schlag und wag gerecht sein sollen*“ a tolarů, kterérazil uherský a český král v Jáchymově, případně grošů, které se razily v Českém království.¹⁹

Předmětem akvizice se stalo pernštejské *Nové Město nad Metují*. Samo reálné provedení koupě za 50 000 tolarů bylo operací vyžadující logisticky náročnější řešení. Jméno Wolfganga Krajíře figurovalo i při vlastním vyplacení sjednané sumy zástupcům prodávajícího Jana z Pernštejna, k němuž došlo Vídni, v níž Krajíř mj. rovněž splácel ličovskou peněžní operaci. Složení hotovosti si žádalo zorganizování řady monetárních prostředků, kontrolu rozličných mincí, jejich transport a neustálé přepočty. V závěru března 1546 byl ověřen stav Stubenbergovy disponibilní hotovosti v železné truhlici na Kapfenbergu a stanoveno, kolik volných peněz ještě bude třeba obstarat. Po splátce od Krajíře včetně úroků za předešlý rok za panství Ličov dosahovala hotovost objemu 24 000 funtů.

17 K rodu Stanislava NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajku. Z Korutan do zemí České koruny*, České Budějovice 2010.

18 Něm. Pfund, původně váhová, postupně početní jednotka odpovídající 8 šilinkům (Schilling) a 240 fenikům (Pfennig).

19 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 46, Heft 387.

Část prostředků však tehdy byla čerstvě využita k úvěru a další byly obráceny na cestu mladého Stubenberga syna do Itálie. Proto musel úřední aparát zkusit aktivovat další možné příjmy v rámci věřitelských vztahů. Mezi dlužníky Wolfganga Stubenberga lze najít mj. štýrského zemského hejtmana a osoby z Grazu a Leoben, kteří byli úvěrováni v úhrnném objemu přes 14 200 funtů. Při započítání zdrojů osob, od nichž bylo možné získat další hotovost, včetně prostředků od správce Frauenburgu či očekávaných úroků, odhadla stubenberská správa platební potenciál na více jak 63 000 funtů. V době příprav na složení kupní sumy byli ještě oslovováni další potenciální poskytovatelé hotovosti, byť nikoliv vždy úspěšně.

Na samém počátku května téhož roku bylo do Vídně v sudu dopraveno v přibližně dvaceti druhích oběživa na 42 418 funtů 6 šilinků a 8 feniků, k nimž ještě na místě přibyl splacený úvěr od Veita Zollnera. Rovněž toto jméno stojí v kontextu líčení hospodářských témat za povšimnutí, neb tento pán na hradě Massenburg u Leobenu byl především zeměpanským správcem železných dolů ve Vordernbergu.²⁰ Pernštejnově straně bylo ze shromážděných prostředků předáno 38 000 tolarů, zbylá částka byla vykázána jako dlužná prostřednictvím purkrabího Krajíře.²¹

Za příslušníka českých stavů přijal Wolfganga Stubenberga spolu s jeho syny český zemský sněm roku 1546.²² Prismatem tématu hospodaření byl tento šlechtic pozoruhodný zvláště svým aktivním přístupem k roli vrchnosti i hlavy rodiny.²³ Studium dochovaných pramenů potvrzuje četnost jeho zásahů do vedení správy majetků i života členů domácnosti. Nebyl pouhým hospodářem – počtářem, nýbrž tím, kdo skutečně vstupoval do ekonomických záležitostí. V moderním smyslu tedy vynikal právě v této disciplíně – řízení. Zdaleka se však nemuselo jednat pouze o velká témata. Jeho pozornost, následně proměněnou v poznámku, si při pročítání hlášení a finančních přehledů mohla vysloužit i jinak relativní podružnost, jakou byla zmínka o nákupu masti k léčbě vlasových parazitů jeho syna. Ačkoliv býval omezován zdravotními neduhy, a to dnou zásadně poznamenávající jeho písemný projev a hluchotou, byl velmi činorodým. Jeho nástrojem se stal právě papír a brk. Lnul k písemnostem a systematicky je uchovával. Sám emitoval množství instrukcí

20 Albert v. MUCHAR, *Der steiermärkische Eisenberg, vorzugsweise der Erzberg genannt. Von der Urzeit bis zur Bergordnung Kaisers Ferdinand I. im Jahre 1533*, Steiermärkische Zeitschrift. Neue Folge 5, 1838, 1, s. 3–78, zde s. 62.

21 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 32, Heft 328, f. 1r-7v, 8r-9, 10r; Kart. 33, Heft 336, f. 1r-3v.

22 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. II (1546–1557)*. Královský český Archiv zemský (ed.), Praha 1880, s. 26.

23 Johann LOSERTH, *Aus der steiermärkischen Herrenwelt des 16. Jahrhunderts. Wolf Herr von Stubenberg als Volkswirth und Erzieher*, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 6, 1908, s. 1–26.

k hospodářské politice na panstvích a formuloval své jasné představy.²⁴ Budiž zmíněny dotazníky zaměřené na hospodářský potenciál panství, ale též v již vzpomínaném širším pohledu jím vytvořený scénář k výchově a vzdělání potomků s důrazem na jazykovou způsobilost a dovednosti příslušníků vyšší společnosti. O jeho profilu hospodáře vypovídá i okruh oddaných profesionálních úředníků, kteří zajišťovali správu statků či finanční prostředky k uskutečňování Wolfgangových záměrů v domovině i cizině.

Témata podnikání a podnikatelské povahy jakož i fenomény úvěru a železa se propojují a výrazně vystupují též u sňatku jeho syna Wolfganga, třetího pána svého rodu vládnoucího Novému Městu nad Metují. Za svou choť pojal roku 1557 příslušnici významné podnikatelské rodiny Susanne Pögl von Reifenstein und Arberg,²⁵ jejíž rodina vynikla zejména výrobou děl a obchody s železným zbožím.²⁶

České panství bylo v době koupě nastaveno na hospodářský model odpovídající pernstejnskému typu, tedy s velkým podílem rybníků. Štýrská vrchnost je spravovala dálkově a úsporně, minimalisticky, s nepočetným aparátem a zprvu prostřednictvím Wolfganga Krajíře. Pověřenec z řad personálu štýrských panství vykonával v Čechách pravidelné vizitace s roční periodicitou, z nichž si odvázel hospodářský výnos v podobě hotovosti směněné na vhodnou minci přijímanou v rakouských zemích.²⁷ Panství tak primárně postupně zhodnocovalo stubenberskou finanční investici.

Štýrští páni zjevně vnímali tuto část českého prostoru jako perspektivní, neb roku 1570 opět proměnili finanční prostředky v zástavu nedalekého panství *Homole* (něm. Hummel, též Landfried/e), již však ležícího v Kladském hrabství. Homolsko bylo častým předmětem zástav, Hans Stubenberg za ně tehdy komoře poskytl 22 500 kgm.²⁸ Do kapfenberského ústředí rodových majetků přicházely, podobně jako z Nového Města, výkazy hospodářské bilance Homolska, z nichž se dochovalo torzo z počátku zástavy, které však neumožňuje vyslovit širší závěry.²⁹ Ačkoliv stubenberská zástava po čtvrtstoletí skončila, podílel se další z příslušníků rodiny, Rudolf († 1620), na postupně prováděném drolení homolského

24 K českému panství Johann LOSERTH, *Das Haus Stubenberg und der böhmische Aufstand von 1618. Beiträge zur Geschichte des nordöstlichen Böhmens*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen XLIV, 1905, 1, s. 1–46, zde s. 14–18.

25 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 5, Heft 70.

26 Lukas WINDER, *Die Kreditgeber Ferdinands I., Maximilians II. und Rudolfs II. (1521–1612)*, Diplomarbeit, Universität Wien, Wien 2013, s. 106–108.

27 Ondřej TIKOVSKÝ – Pavel ŽÁK, *Nové Město nad Metují – české panství pod štýrskou vrchností. Řízení – komunikace – hospodářský model*, *Historica. Revue pro historii a příbuzné obory* 10, 2019, 2, s. 105–121.

28 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 32, Heft 325, f. 1.

29 Ondřej TIKOVSKÝ, *Štubenberské hospodaření na panství Homole a statku Čermná ve zlomcích pramenů Štýrského zemského archivu*, Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost 9, 2017, s. 411–417.

panství, když se mu od něj podařilo získat několik obcí, z nichž vytvořil tzv. čermenský statek spravovaný z Nového Města nad Metují.³⁰

Zacílení na prostor, který si rod v Čechách vytvářel, je očividné. Znovu jej rozšířil kapfenberský pán Georg, který se zaměřil opět na česko-kladské pomezí, a to když roku 1601 koupil za 46 000 kgm panství *Kyšperk* (něm. Geiersberg, dnes Letohrad) s panským sídlem v městečku, šesti dvory a dvěma ovčíný.³¹

Do Bílé hory se tak štýrský rod stal vlastníkem příhodně rozložených oblastí. V jeho domovině se jednalo o majetky v tranzitní zemi umožňující spojení mezi dunajským prostorem a Itálií, avšak včetně rizik plynoucích z blízkosti neklidné hranice Osmanské říše. V oblasti severní, české, se jednalo o styčná místa k možným novým odbytištím, jak ostatně sám předjímal Wolfgang v rámci rekognoskace oblasti ve 40. letech 16. století. Prostor na východě Hradecka a v Kladsku byl napojen na Slezsko s jeho (nejenom) obchodním potenciálem. Nelze v tomto ohledu přehlédnout skutečnost, že Johann Sturm, bratr novoměstského správce Jakuba, který byl do funkce dosazen za prvního Stubenberga, byl písařem městské kanceláře ve Vratislavi.³² Bližší kvantifikovatelné vyjádření objemu stubenberského českého majetku dovolují dochované berní rejstříky. V roce bělohorské bitvy spravovala po tragické smrti Rudolfa Stubenberga jeho vdova Justýna novoměstské panství s 524 osedlými, na Georgově Kyšperku bylo vykázáno 176 zdaňovaných poddanských usedlostí. Štýrský rod tak v této kategorii zaujímal výrazně nižší příčky za dominantními Trčky a Smiřickými, jejichž majetky se nadto nacházely i v dalších oblastech.³³ Podstatný byl však výsledek pro vrchnostenskou pokladnu, již hospodářská činnost na Novoměstsku přinášela v samém závěru 16. století stabilní příjem.³⁴

Prvotní hospodářský motiv expanze do českého prostředí byl naplněn a české expozitivity štýrského rodu poskytovaly – pokud víme – očekávané výnosy. Kromě ryze hospodářských

30 K vývoji Homolska přehledně Jaroslav ŠŮLA, *Jména obyvatel homolského panství v XVI. a XVII. století jako doklad etnicity obyvatel regionu*, in: Český koutek v Kladsku, Hradec Králové 2008, s. 153–228, zde zejm. s. 199–201 a 208.

31 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, 2. díl (Hradecko), Praha 1883, s. 268; srv. StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 32, Heft 324.

32 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 17, Heft 227.

33 Václav PEŠÁK (ed.), *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953, s. 55–60. Panství Nové Město n. M. představovalo podíl přibližně 4,6 % osedlých jako evidovaného zdaňovaného majetku v rámci panského stavu Hradeckého kraje, Kyšperk přibližně 1,5 %. V roce 1557 byl pro berní účely evidován majetek Wolfganga ze Stubenberga v objemu 25 000 kgč vlastního majetku a 10 574 kop majetku poddaných, přičemž mezi pány v Hradecku vynikal Arnošt Bavorský následovaný Albrechtem Smiřickým na Náchodě, Trčkové s největším rozsahem majetku tehdy ještě patřili mezi rytíře. Otto PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická 62, č. 4, 1950, s. 47–48 a 52.

34 Archiv Národního muzea, sbírka F 130, Nové Město nad Metují, kart. 101, složka D, kvitance z 12. července 1600.

hledisek se postupně toto teritoriální rozložení jednotlivých majetků stalo bází pro přenos entit sociálních, kulturních a samozřejmě konfesionálních a politických. Nejpatrnější je tato skutečnost u systematického pojetí vzdělávání a kultivování mužských členů stubenberské rodiny, jejíž synové byli zcela pravidelně v rámci výchovného programu vysíláni do Itálie. Na tamních univerzitách bylo v období 16. a na počátku 17. století ke studiu zapsáno jednadvacet Stubenbergů, což je kvantitativně řadí na páté místo v pořadí rodin rakouského prostoru. Čtyřmi z nich byli synové zakladatele českých držav Wolfganga. Kromě tradiční Padovy se místy jejich pobytu a studií staly Bologna a Siena, ale dále také Basilej. Této zkušenosti se tedy dostalo novoměstským pánům Hansovi, jeho bratru Wolfgangovi i synu prvně vzpomenutého Rudolfovi.³⁵

K počátkům integrace rodiny do českého prostoru máme podobné doklady ke studiu Wolfgangova syna shodného jména v Mladé Boleslavi. Pro humanistickou Itálii na jedné straně prameny čistě účetní povahy dokládají absorbování titulů klasického civilizačního prostoru, jako byla díla Ciceronova, Vergiliova, Aristotelova, Plautova,³⁶ v českém prostředí pak integraci zprostředkovávala „*pehemisch[es] Puch*“.³⁷ A zahraniční literatura již upozornila na pozoruhodné formulace Wolfgangova testamentu z roku 1553, v němž svým synům určil, aby se v Čechách učili češtinu slovem i písmem a aby i nadále měli „*einen treuen Diener, der böhmisch kann, damit sie bei der böhmischen Sprach bleiben*“.³⁸

Pro kontext vstupu mezi stavy království a prolínání sociální je jistou nápovědou drobná nedatovaná cedulka dochovaná mezi rodinnými písemnostmi, která stručně konstatuje, že Albrecht Smiřický ze Smiřic na Náchodě je „*panner Herr*“ a Vilém Trčka na Veliši je rytíř.³⁹ Jednalo se o praktickou pomůcku s informativním hierarchickým zařazením nejvýznamnějších sousedů nových pánů ve městě nad Metují, která jim měla přiblížit strukturu urozenosti v oblasti, do níž vstupovali. Víme též, že se stubenberská správa nechala informovat o majetkových poměrech v Hradeckém kraji.

A jsou to opět primárně hospodářské prameny, které v komentářích k jimi uchovávaným datům umožňují přisadit sice skromné, leč důležité souvislosti pro sledování propojování štyrských pánů s urozenými jedinci v Čechách. K roku 1572 jsou tak doloženy blízké styky se Smiřickými, neboť v účtech vystupují hejtman jejich panství Škvorec Martin Náchodský či důchodní písař z Kostelce nad Černými lesy Matyáš.⁴⁰

35 Ingrid MATSCHINEGG, *Österreicher als Universitätsbesucher in Italien (1500–1630). Regionale und soziale Herkunft – Karrieren – Prosopographie*, Graz 1999, zde s. 66.

36 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 11, f. 95r-v, 96v, 99v.

37 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 11, f. 390r.

38 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 4, Heft 68, f. 50r-61r.

39 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 32, Heft 326, f. 37.

40 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 37, Heft 340, f. 10r-v.

Postupem času se štýrští páni úžeji provazovali s českým prostředím též manželskými svazky s příslušnicemi rodů Smiřických a Vchynských. Ve třetí generaci byl Rudolf ze Stubenbergu již zcela domácím pánem na svém českém majetku, mj. se svými českými sousedy podnikl velkou poznávací cestu po západní Evropě, stal se hejtmanem Hradeckého kraje. V situaci, kdy bylo třeba majetkově vypořádat a rovněž zabezpečit bratra Friedricha, o němž se dozvídáme, že mu „*od Pána Boha všemohoucího toho daru propůjčeno není, abych svůj otcovský dědičný podíl opatrovati a spravovati mohl*“, vyhradil pro něj, jeho čtyři služebníky a čtyři koně kromě doživotní renty hospodářské zázemí a základní životní potraviny z jednoho dvora na svém českém novoměstském panství. Za to se mu dostalo do užívání Friedrichova majetkového podílu: „*panství a zámek Gutenberg (...), ve Štýrsku a také v království Českém a zvláště při panství Humlu*“.⁴¹

České statky nabývaly na významu, a to rovněž vlivem postupující rekatolizace ve Štýrsku. Původní uložení peněz do Čech se postupně začalo projevat politicky. Protestanťe Rudolf na Novém Městě a Georg držící Kyšperk mohli přenášet do českého prostředí své konkrétní zkušenosti se střety s habsburskou konfesionální politikou. Georg usazený ve Štýrsku se takto projevil např. ve snaze jednat o situaci v Praze u císaře Rudolfa II., v Čechách žijící Rudolf byl pak přímo aktérem defenestrace roku 1618, při níž měl, mimochodem, ve vypjatém okamžiku hovořit česky.⁴²

Slibně budovaná přítomnost Stubenbergů v Českém království skončila v rozmezí několika let majetkovou sankcí uvalenou na účastníky stavovského povstání a rekatolizací. V prvním případě se jednalo o zabavení Nového Města nad Metují,⁴³ druhé opatření se vztahovalo na Kyšperk, jehož kapfenberský pán nebyl aktivně účasten českých událostí.

K zabezpečení rozsáhlého a rozptýleného majetku, organizaci cirkulace písemností, komodit, osob a hotových prostředků i ke spolehlivému zabezpečení a finančnímu krytí početných pobytů v cizině potřebovali Stubenbergové spolehlivé profesionální úředníky. V písemnostech se lze od Wolfgangova zakladatelského období opakovaně shledat s určitými jmény, která dokládají stabilní existenci oddaných osob v řadách aparátu. Mezi nimi poutá pozornost Remigius Ebner, jehož dráha ve stubenberských službách ilustruje situaci rodu v závěru jeho přítomnosti v raně novověkých Čechách. Dlouholetý služebník a správce štýrských majetků, mj. Frauenburgu, musel jako nekatolík za silícího rekatolizačního tlaku Štýrsko opustit. Georg Stubenberg mu svěřil řízení českého Kyšperku, kde setrval

41 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 6, Heft 71. Poměr a forma bratrského vyrovnávání se v čase proměňovaly.

42 Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, Praha 1971, s. 185.

43 Souhrnně ke konfiskacím: Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1882–1883, s. 637–638; ke konfiskaci Nového Města nad Metují podrobně: Ondřej TIKOVSKÝ, *S údělem prosebníka. Restituční úsilí šlechty českého severovýchodu potrestané pobělohorskými konfiskacemi*, Hradec Králové – České Budějovice 2013, zde s. 123–153.

třiadvacet let. V kritických letech po smrti novoměstského pána Rudolfa Stubenberga a po porážce stavovského povstání byl radou i činem oporou pozůstalé vdově Justýně. Na podorlickém panství úřadoval a sloužil až do doby, než jej i zde dostihla rekatolizace Ferdinanda Štýrského, nyní již českého krále. Jeho pán jako vytrvalý nekatolík, který nakonec opustit domovské Štýrsko, prodal české panství do rukou svého vnuka Georga Wolfganga z Losensteinu.

Obsah správcova posledního dochovaného dopisu vypraveného z Čech, psaného 19. února 1628, je výmluvným závěrem jeho celoživotní profesní dráhy, českých držav jeho pánů a současně jedné éry. Sedmasedmdesátiletý správce v souvislosti s kroky rekatolizátorů na Kyšpersku oznámil své rozhodnutí opustit zemi a ohlásil převzetí panství katolickým správcem nového majitele. „*Der ehrliche liebe fromme Herr Ebner muß diese Abtretung gleich mit Geduld überwinden,*“ informoval Stubenberga dobový aktér předání panství. Ebnerem napsané poslední řádky uchovávají emoci zlomového okamžiku. Čiší z nich oddanost, touha věrně uzavřít poslušnou službu a zůstat zachován v přízni svého pána. Svě vyznání a loučení s Kyšperkem zakončil příznačným „*Amen.*“⁴⁴

Ještě se však nejednalo o tečku za českou kapitolou minulosti Stubenberků. V prostoru střední Evropy i nadále kolovali poslové s dopisy mezi místy emigrace, někdejšími českými panstvími a Štýrskem, v němž zůstávali katoličtí příslušníci rodu. Profesionál Ebner je doložen na jaře 1630 v Míšni. Ovdovělá Justýna vypravovala svým bývalým služebníkům do Nového Města nad Metují pokyny k expedici movitého majetku do ciziny, kde se zdržovala, a její syn se ještě hluboko za třicetileté války dálkově vyjadřoval k hospodaření na bývalém českém panství, jako by náleželo jemu. To vše předpokládalo přetrvávající síť osob spojených s bývalými pány. Spojkou rodiny v Čechách zůstávala mj. Justýnina příbuzná, Engelburga Zárubová rozená ze Zelkingu. V účetních záznamech z Kapfenbergu na počátku roku 1632 nalézáme záznamy o českém poslu či nákladech na cestu do Čech; nespecifikovaný český posel se mezi Schallaburgem a Kapfenbergem pohyboval i v roce následujícím.⁴⁵

Pohledem historie jednoho rodu lze provázat témata dvou zemí, resp. menších a vzdálených regionů, ve vyšším celku území pod vládou Habsburků. Převážně kvantitativní údaje hospodářských písemností zde mohou být ukazatelem při hledání odpovědí na otázky v oblastech, které jsou pramenně podchyceny méně či vůbec či které jsou toliko tušené a jejichž projevy se mohou jevit jako izolované. Při pohledu ze štýrské perspektivy získávají Stubenbergové na dějinné scéně českého prostoru konkrétnější charakter. Ačkoliv předmětem jejich první akvizice v Čechách bylo panství spíše střední velikosti, zasluhuje

44 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 23, Heft 278, f. 156r; Kart. 32, Heft 323, f. 31r.

45 StLA Graz, A. Stubenberg, Kart. 23, Heft 279, f. 140r; Kart. 65, Heft 509.

osobnost Wolfganga Stubenberga zařazení mezi šlechtice – hospodáře, jejichž příklady ilustrují specifické smýšlení a jednání části šlechtické obce.

PhDr. Ondřej Tikovský, Ph.D.

Historický ústav, Filozofická fakulta,

Univerzita Hradec Králové

ondrej.tikovsky@uhk.cz

ORCID: 0000-0002-0602-2601

Přílohy

Obr. 1 Skica Mürztalu z pol. 16. století. Orientována přibližně k severozápadu. Mapa zobrazuje oblast mezi Kapfenbergem a Krieglachem s řekou Mürz a zemskou silnicí. V levém dolním rohu jsou schematicky znázorněny oba stubenberské hrady v Kapfenbergu. StLA, Landkarten Steiermark, 1 f.

Obr. 2 Ústředí majetků rodu Stubenberg ve Štýrsku v 16. st. Kartografické zpracování
Anna Čumlivská.

Summary

Between Styria and Bohemia. On the Sphere of Influence of the Kapfenberg Line of the House of Stubenberg in the Early Modern Age

The elevated status of the House of Stubenberg in Styria stemmed from its extensive landholdings spanning many manors, accompanied by numerous sovereign fiefs, rights of patronage over ecclesiastical estates, and other estates which they advised. Given its geographical position, Styria itself is a transit country. A mountainous land, its river valleys are the transport routes for long-distance trade and defence as part of the exchange between Central Europe and the continent's southern and south-eastern regions. This fact is all the more prominent around the Stubenbergs' manor of Kapfenberg, located in the valley of the River Mürz, through which the so-called Semmering trade route used to pass, connecting the Danubian regions in the north with northern Italy. Kapfenberg and its little town were one of the toll stations along the way, and on this strategic stretch of the route, the Stubenbergs were responsible for the upkeep of the land road, the accessibility of which was of major importance, for instance, for the transport of iron from the area around the town of Leoben. It also became especially important to ensure that the areas in the manor of Frauenburg on the River Mur, also the property of the House, remained passable for the transport of salt. Both of these areas also proved the importance of the Styria region from a military security and defence perspective when fire signalling stations (Kreidfeuer) were established in them. The main assets comprising the property of the House also included the manors of Stubegg and Gutenberg, and Mureck on the River Mur, described in economy-related sources as excelling particularly in the production of wines.

Wolfgang von Stubenberg (d. 1556), having reflected upon the uncertain situation in Hungary and along

its borders, invested the means available to him into the purchase of the Nové Město nad Metují manor in Bohemia, then a safe place. He was interested not merely in the carefully pursued economic value of the landholdings thus acquired, but also in the neighbouring society of the Estates. The Bohemian manor promised contact with new regions and merged smoothly into the system of family properties, and its profits contributed to their overall economy. And the person who became its new owner in 1546, a gifted landowner and organiser, was a member of the Bohemian Estates who, besides skilfully exploiting the potential of his holdings, systematically ensured that the next generation would be ready to fulfil roles appropriate to dignified members of society at the time. This also applied to their integration into the Czech milieu with regard to the Estates, language, and culture. The subsequent steps taken by the House of Stubenberg that affected their property, namely the tenure of the Homole manor in Kladsko County as a voluntary lien and the purchase of the Geiersberg manor in Bohemia (Czech: Kyšperk/Letohrad), imply that they saw considerable potential in Bohemia. Their motivation can be found in their economic policy itself, in their strategy to provide for the welfare of other members of the House, and in their faith, given the re-Catholicisation of Styria that was under way at the time. The House of Stubenberg gradually became one of the links between the two countries. They were also connected through members of administrative offices. The apparent trends to strengthen the Bohemian and Czech aspects in the characteristics of this house were only disrupted by the consequences of the defeat of the Bohemian Revolt.